РОЗДІЛ 2.
ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ. МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОСУДДЯ

Ірина Басиста*

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЕНІ ЩОДО ЖІНОК ТА ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За останні тижні ми стали свідками тих жахливих злочинів, які вчинено на українській землі. Особисто мене переслідує нерозуміння і несприйняття того, на скільки людина має бути одержима злом, щоб із такою жорстокістю нищити все живе, руйнувати, вбивати, катувати…Більше 563 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Згідно з офіційними даними ювенальних прокурорів 202 дитини загинуло та більше 361 поранено. Звісно, що ці цифри не остаточні та щодня змінюються у гіршу сторону. Найбільше постраждало дітей у Донецькій області – 117, Київській – 106, Харківській – 89, Чернігівській – 54, Херсонській – 41, Миколаївській – 40, Луганській – 36, Запорізькій – 23, столиці – 16, Сумській – 16, Житомирській – 15 [1]. Поділяю переконання постійної представниці при ООН Лінди Томас-Грінфілд про те, що через тимчасові окупації територій жінки в Україні піддаються підвищеному ризику гендерного насильства, включаючи зґвалтування, сексуальне насильство та експлуатацію. Українські дівчата коротко стрижуться, сподіваючись уникнути зґвалтування військовими РФ [2]. Сучасний розмах насильства, вчиненого РФ на наших теренах є жахливим і цей факт беззаперечний, публікації і сюжети у національних та закордонних засобах масової інформації рясніють фактажем. Цинізмом вражають оприлюднені факти зґвалтувань дітей [3]. При цьому, готуючи публікацію, наштовхнулася на допис, аналіз котрого заставив мене кардинально переглянути підходи до викладу цього матеріалу, котрі були обрані мною першопочатково. Зокрема, на певні роздуми наштовхнула публікація ще від 25 листопада 2020 року «Зґвалтування як метод катування: на окупованій частині Донбасу тисячі людей зазнали сексуального насильства» [4]. Такий ретроспективний аналіз заставив застановитися і зробити спробу не лише констатувати наявні проблеми, а й спробувати прогностично підійти до їх висвітлення, змоделювати окремі небажані ситуації задля їх випередження та уникнення. Так, дослідники Східноукраїнського центру громадських ініціатив у 2017 році підготували спеціальний звіт із майже 300-т інтерв'ю із жінками і чоловіками. Кожен четвертий із опитаних повідомив про ті чи інші форми сексуального насильства. Телеканал «Настоящее время», створений Радіо Свобода з участю «Голосу Америки», розповідає у статті історії людей, які пережили насильство і приниження на Донбасі, а також наводить приклади, з якими юридичними проблемами зіштовхуються потерпілі та їх рідні. Потерпілі жінки розповідають про факти і форми зґвалтувань, про факти примусу до статевого акту з іншими полоненими, відеозйомок зґвалтувань, погроз оприлюднити ці записи…[4]. Юридичний розпач

* Професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

відчувається, коли після жахіть полону жінки (та й чоловіки) давали свідчення, однак «українські слідчі органи справу за статтею «зґвалтування» не порушували» [4], а потерпілі отримували відповідь «це просто неможливо довести» [4]. При цьому, проведений аналіз слідчо-судової практики не цілковито дозволяє підтвердити такі суцільні негативні тенденції, хоча й значна кількість організаційних, кримінальних процесуальних, кримінально-правових та інших чинників ускладнюють процес розслідування та й загалом – виконання завдань кримінального провадження.

Звісно, що розслідування зґвалтувань, як і інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості має свої особливості, є проблеми з вірною кваліфікацією, хоча наявні й рекомендації, як уникати помилок [5; 6], а доказову базу формувати, у силу специфіки цих злочинів, вкрай не легко, не говорячи вже про такі обставини, як умови воєнного стану, перебування у полоні потерпілих… Також є «больові» і психологічні бар'єри спілкування, котрі виникають об'єктивно та закономірно, та, котрі, потрібно пробувати нівелювати, і взагалі не факт, що спрацюють ті рекомендації, котрі роками напрацьовувалися науковцями та котрі, у звичному мирному житті, як правило є дієвими (на кшталт врахування соціально-психологічних особливостей жінок, малолітніх та неповнолітніх; вибір режиму проведення слідчої (розшукової) дії; володіння навичками для здійснення впливу [7, с. 161-162]; продумування та формування на підготовчому етапі слідчої (розшукової) дії її процесуального та тактичного суб'єктного складу тощо). Звісно, що не завжди спрацьовують тактичні прийоми робочого етапу. Як видається, основна «біда» криється у зневірі потерпілих, що їм допоможуть та у зрозумілому небажанні повторно «пережити» ці події. Також не кожен потерпілий, в силу свого психоемоційного стану, віку та стресу здатен розповідати про події, котрі мали місце щодо нього.

Дослідники ведуть мову й про розвиток соматичних та, особливо, психічних наслідків: неврозу (неврозу нав'язливого страху, істеричного неврозу) і психогенної депресії – більш як у третини потерпілих; сексуальної гіпестезії тощо [8; 9, с. 4, 20-21].

Виходячи із переліченого, латентність була [10, с. 63; 11, с.18] і залишається впродовж останніх років суттєвою, про що неодноразово наголошувалося фахівцями [8; 12, с. 5]. Настання смерті особи чи вбивство потерпілої теж дозволяють приховати сліди вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості і особисто мені доводилося із цим стикатися, коли працювала слідчим. На сьогодні, за умов воєнного стану, проблематика латентності розглядуваних кримінальних правопорушень лише поглиблюється, і цьому додатково сприяють такі обставини, коли ті, хто вчиняють ці злочини (які я б віднесла вже до категорії злочинів проти людяності, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду – далі по тексту МКС) поки що уникають ідентифікації та притягнення до кримінальної відповідальності. Одним із факторів, що цьому сприяє є те, що це особи із числа окупантів, котрі не є громадянами України. Вчинивши звірства, вони нерідко втікають із території України.

Та й самі потерпілі від зґвалтувань та інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, прагнучи зберегти власне життя та життя близьких та тікаючи від окупації, покидають ті місця, де щодо них вчинявся (лися) злочин (ни), мігрують на території, що вільні від окупації у межах країни чи за її межі, що не завжди, але й не рідко дозволяє злочинцям уникати будь-якої відповідальності, а злочинності перебувати у стані латентності.

Тому й одне із надважливих завдань – негайне встановлення осіб, котрі ці злочини вчинили та притягнення їх до кримінальної відповідальності в міру власної вини. Варто констатувати, що законодавець вчасно і, здебільшого, відповідно відреагував на запити змін та доповнень до чинного законодавства, у тому числі й кримінального процесуального, котрі продиктовані викликами та умовами воєнного стану [13-15]. При цьому, звісно, що не всі новації можна назвати вдалими, але важливим є те, що на відміну від тієї стагнації у цій царині, котра існувала до березня поточного року (адже ще 12 серпня 2014 року КПК України було доповнено розділом IX[1], котрий вміщував у собі «аж» одну статтю та й та на 9 рядків), із перших чисел цього місяця

та на сьогодні ситуація набрала позитивних обертів, правда, можливо, на початках, більше кількісно, аніж якісно, хоча цьому є пояснення – і юристи, і законодавець вчаться працювати за умов війни. У продовження думки відзначу, що Головою Верховної Ради України 18 квітня 2022 року підписано Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [16], котрим вчергове передбачене оновлення кримінального процесуального законодавства. Не вдаючись у деталі, лише побіжно відзначу, що особисто для мене без відповідей залишилися два питання: 1) навіщо вкотре перейменовувати назву розділу IX[1] та статті 615 в такий спосіб, щоб звузити застосування їх положень умовами лише воєнного стану? 2) чому поза увагою законодавця залишилося унормування діяльності міжнародних слідчих груп та й загалом співпраці із МКС? (так як не вважаю, що наявне формулювання статті 571 КПК України, котра має назву «Створення і діяльність спільних слідчих груп» (розміщена у главі 43 «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій» та є єдиною у КПК України нормою, котру хоча б якимось чином можна співвідносити із ситуацією щодо організації спільних розслідувань), може вирішити процесуальну проблему участі Офісу прокурора МКС, Євроюсту (де представлені 27 країн – членів ЄС та 10 інших держав) та українських органів досудового розслідування у спільних слідчих групах, створених для розслідування міжнародних злочинів, скоєних в Україні. Негайне законодавче урегулювання цієї проблеми, та й загалом співпраці з МКС, є, серед іншого, важливим з огляду тієї процесуальної діяльності, котра вже реалізується щодо документування міжнародних злочинів, скоєних в Україні (до яких відношу, серед іншого, й зґвалтування жінок та дітей). Наведення ладу у цій царині убезпечить від ймовірного подальшого апелювання опонентами до відсутності чи некоректності тих норм національного законодавства, котрі таку спільну, зокрема і слідчу діяльність передбачають та урегульовують. Відрадно те, що у Верховній Раді України зареєстровано законопроєкт щодо механізму співпраці із МКС. Авторами задекларовано, що документ забезпечить правове регулювання взаємодії українських правоохоронних органів з МКС як до, так і після набрання Римським статутом чинності для України. Серед іншого, пропонується новий Розділ IX[2] «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» до КПК України, що концептуально відповідає кращим міжнародним практикам процесуальної регламентації такої діяльності. Однак положення, котре б стосувалося участі Офісу прокурора МКС, прокурорів інших країн, Євроюсту та українських органів досудового розслідування у спільних слідчих групах, створених для розслідування міжнародних злочинів, скоєних в Україні, на разі, у характеризованому законопроєкті №7304 від 20.04.2022. відсутнє [17].

Окремо хочу підкреслити, що важливими з огляду первинного документування є зміни до статей 263, 265-266 КПК України, в розрізі підходів до розуміння, наявних складових та можливостей такої негласної слідчої (розшукової) дії, як зняття інформації з електронних комунікаційних мереж [15], як і провадження зняття інформації з електронних інформаційних систем, котре, поки що, залишилося у своїй первинній редакції. Забігаючи наперед лише побіжно відзначу, що у результаті їх провадження, серед іншого, можуть бути сформовані вихідні дані для провадження окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема і пред'явлення особи для впізнання за голосом, фотознімками, матеріалами відеозапису тощо при розслідуванні зґвалтувань жінок та дітей, що скоєні в умовах воєнного стану.

Огляд місця події практично у кожному кримінальному провадженні, за невеликим винятком, є надважливим з огляду доказування. І якщо за звичних умов практично кожен слідчий здійснює його щодня, то й по кілька разів, то умови воєнного стану вносять низку корективів: наявні загрози життю та здоров'ю для учасників таких оглядів; може мати місце неможливість використання належних спеціальних технічних засобів дослідження на місці та фіксації тощо; огляди віддаляються у часі від моменту вчинення кримінального правопорушення; є загрози та велика ймовірність знищення

та спотворення слідів, як і самого місця події; має місце і специфіка слідів, котрі нерідко можуть засвідчувати (у сукупності з іншими сформованими та перевіреними фактичними даними) не лише факти скоєння злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості та інших кримінальних правопорушень за національним кримінальним законодавством, а й факти воєнних злочинів, злочинів проти людяності тощо за міжнародним законодавством. Забігаючи наперед, із долею оптимізму зазначу, що левову частину означеної проблематики є всі шанси вирішити та й вже активні дії у цій царині тривають, так як не лише слідчі групи у складі Національної поліції та прокурорів ретельно документують злочини проти цивільного населення з боку російських військових [18], а й, як зазначив 14 квітня 2022 року під час брифінгу з Генеральною прокуроркою України Іриною Венедіктовою Прокурор Міжнародного кримінального суду Karim A.A. Khan QC, перебуваючи в місті Києві, розслідування воєнних злочинів РФ Україна здійснюватиме спільно з Євроюстом, спільними міжнародними групами слідчих та Міжнародним кримінальним судом [19]. Підтвердження слів Прокурора Міжнародного кримінального суду не забарилося, бо цього ж дня в пресі з'явилося повідомлення, що в Україну вже прибули 18 французьких жандармів, котрі фіксують воєнні злочини РФ під Києвом [20]. Також Єврокомісар з питань юстиції Дідьє Рейндерс, в інтерв'ю DW ще 11 квітня, підтвердив, що перша команда криміналістів із Франції вже на місці та, що буде прохання до всіх держав-членів ЄС зробити те саме. Він також повідомив про співпрацю з МКС, прокурором МКС і прокурорами держав ЄС (оскільки деякі з них також розпочали розслідування). Координувати зусилля заплановано через агентство Євроюст (агентство, яке має хорошу координацію прокурорів). Також зазначено, що вже існує спільна слідча група з Польщі, Литви та України, а також МКС, до роботи котрої закликають долучатися інші держави ЄС, бо наявний такий позитивний досвід спільного розслідування у справі щодо MH17 [21]. Також у своєму зверненні від 28.02.2022 Прокурор Міжнародного кримінального суду Karim A.A. Khan QC закликав до додаткової бюджетної підтримки, до добровільних внесків на підтримку всіх ситуацій, до запозичення безоплатного персоналу [22]. Варто також підкреслити, що у ЗМІ 12 квітня з'явилося повідомлення про те, що Німеччина, Нідерланди та Швеція сумарно виділять приблизно €2,5 млн МКС на розслідування воєнних злочинів Росії в Україні, так як очікують на значне збільшення кількості справ у МКС і його поточного бюджету вже не вистачить на найближчі роки. Відповідне рішення було ухвалено після зустрічі глав МЗС цих країн із головним прокурором МКС Карімом Ханом 11 квітня [23].

Провадження інших різновидів оглядів, як й інших процесуальних дій, зокрема *дослідження слідів, призначення та провадження експертиз* матиме значний прогрес у результаті спільної та узгодженої діяльності національних правоохоронних органів, МКС, міжнародних груп слідчих. Хоча, наявними будуть і певні гострі кути, для прикладу, якщо криміналістичні, експертні підходи здебільшого позбавлені національних особливостей (хоча вони все ж мають певні особливості, хоча б з огляду застосовуваних новітніх технологій і досягнень в певній галузі), то із підготовленістю та діяльністю у межах різних вимог національних кримінальних процесуальних законодавств можуть виникати складнощі.

Допит. Тактика допиту жінок-потерпілих від зґвалтувань, як й від інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості є важливою. У процесі підготовки та безпосереднього проведення допиту слідчий здійснює комплекс організаційних, тактичних, психологічних, прогностичних заходів для встановлення комунікативного контакту з потерпілою. Тактичні прийоми упродовж допиту мають відповідати вимогам послідовності, логічності, продуманості [7, с.160]. Вбачається, що виходячи із положень частини 1 статті 225 КПК України, скориставшись винятковістю випадку та навівши цьому належне обґрунтування, сторона кримінального провадження, у перебігу досудового розслідування, може скористатися своїм правом та звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такої потерпілої в судовому засіданні [24]. Як видається, така логіка процесуальної діяльності є

прийнятною, з огляду бодай існування небезпеки для здоров'я потерпілої, хоча й серед підстав частини 1 статті 225 КПК України для провадження слідчим суддею такого допиту потерпілої відсутня та із них, котра б прямо вказувала про уникнення чи попередження ревіктимізації потерпілої. Окремі дослідники вже аналізували із цього приводу зарубіжний досвід проведення допиту слідчим суддею на стадії досудового розслідування у таких державах, як Франція, Молдова, Литва, Грузія та пропонували нову авторську редакцію частини 1 статті 225 КПК України, хоча й у ній таку підставу, як «задля уникнення ревіктимізації» також упущено [25, с. 228]. Загалом не варто буквально порівнювати процесуальну діяльність у різних країнах за умов, коли підходи законодавців до розуміння інституту слідства (поділ його на досудове та судове) та основних суб'єктів, що його провадять є відмінними, особливо, коли мова йде про процесуальний статус слідчого судді у ньому.

Якщо ж потерпілими від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості є малолітні чи неповнолітні, то тут обсяг процесуальної і криміналістичної проблематики значно розширюється… Звісно, що доробок процесуалістів, криміналістів, психологів, кримінологів та інших фахівців у цій царині є добротним та таким, що здатний вирішувати значну кількість дилем, але найважчою для вирішення є проблема швидкого встановлення осіб, котрі ці злочини вчинили та притягнення їх до кримінальної відповідальності. Чинний КПК України передбачає той процесуальний арсенал доказування, котрий є дієвим та, у переважній своїй більшості, ефективним. При цьому, врахування наявних наукових рекомендацій є вкрай необхідним.

Зокрема, серед іншого, кримінальним процесуальним законодавством унормовано провадження допитів із забезпеченням процесуальних вимог щодо кількісного та особистісно-професійного набору учасників (за їх результатами у злочинах проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також у злочинах, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, законодавець забороняє одночасний допит за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях (частина 9 статті 224 КПК України) [24].

Серед нещодавніх рекомендацій науковців-процесуалістів хочу згадати ті, що сформульовані професоркою Іриною Гловюк у публікації «Використання методики «Зелена кімната» при збиранні та оцінці фактичних даних: судова практика» (де, серед іншого, авторкою підкреслено, що «…депонування показань неповнолітнього потерпілого та свідка корелюється із міжнародними стандартами опитування дітей у аспекті мінімізації кількості таких опитувань», а «дослідження доказу – відеозапису допиту малолітнього свідка й прийняття таких відеосвідчень як доказу у суді дозволяє уникнути необхідності повторних викликів та ревіктимізації [26]). Вважаю прийнятною таку ж рекомендацію по відношенні й щодо малолітнього потерпілого.

Варто звернутися й до нещодавніх ґрунтовних наукових розвідок професорів О.В. Капліної та О.П. Кучинської у співавторстві із О.М. Крукевич у Віснику Національної академії правових наук України за 2021 рік щодо допиту малолітніх та неповнолітніх свідків [27]. Своєю чергою, напрацьовано не лише методику установлення психологічного контакту, а й рекомендації щодо тактики допиту (його робочого етапу) малолітніх та неповнолітніх, формулювання питань з урахуванням особливостей психіки неповнолітнього, здатності об'єктивного сприйняття подій тощо [28]. Отож, завдання наявних методик – зведення до мінімуму негативного впливу на малолітнього, неповнолітнього потерпілого у процесі досудового розслідування та судового розгляду (уникнення ревіктимізації), зменшення кількісно та покращення якісно процесуальної комунікації з малолітнім, неповнолітнім потерпілим.

Така слідча (розшукова) дія, як *пред'явлення для впізнання особи*, з однієї сторони, може бути вельми інформативною, при цьому, є ймовірність ревіктимізації та створення загрози життю потерпілої. Тому варто використовувати можливості таких різновидів впізнання, як проводити його в умовах, коли особа, яку пред'являють для

впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням (частина 4 статті 228 КПК України) із застосуванням заходів безпеки; за фотознімками, матеріалами відеозапису, а також такий різновид, який описаний криміналістами – за зворотними ідентифікаційними зв'язками, що охоплюється впізнанням особи, котре унормоване статтею 228 КПК України. Видається, що за умов воєнного стану такі рекомендації для досудового розслідування не лише мають сенс, а й здатні дозволити знайти вихід із складних слідчих ситуацій, хоча й, звісно, не у всіх випадках. Тому різносторонні наукові пошуки у цій царині варто продовжувати, об'єднуючи спільні зусилля.

Список використаних джерел:

1. Ювенальні прокурори: 202 дитини загинули через збройну агресію РФ в Україні. Офіс Генерального прокурора 17.04.2022. URL: facebook.com/pgo.gov.ua/posts/351985193630987

2. Ірина Соломко «Українські дівчата коротко стрижуться, сподіваючись уникнути зґвалтування військовими РФ», – посолка США при ООН про повідомлення з України. 11.04.2022. URL: https://ukrainian.voanews.com/a/6524907.html

3. Украина установила личность оккупанта, изнасиловавшего младенца – Зеленский. 12.04.2022. URL: https://www.ostro.org/general/society/news/632726/

4. Тетяна Ярмощук. Зґвалтування як метод катування: на окупованій частині Донбасу тисячі людей зазнали сексуального насильства. Радіо Свобода. 25 листопада 2020 р. URL: www.radiosvoboda.org/a/donbas-zgvaltuvannya-tortury/30968387.html

5. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики): практ. порадник / О.О. Дудоров ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.

6. Практика застосування Верховним Судом України положень Особливої частини Кримінального кодексу України. Уклад. О. П. Горох, за заг. ред. А. А. Музики. Київ : «Центр учбової літератури», 2017. 915 с.

7. Шаповалова І.О. Особливості тактики допиту жінок, потерпілих від насильницьких злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. С. 158 – 162.

8. Андрусяк Г. Суспільна небезпека та деякі правові позиції кваліфікації зґвалтування. URL: evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/18247/1/20.pdf

9. Гульман Б.Л. Сексуальні злочини. Системний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора псих. наук: спец. 19.00.04 «Медична психологія». Київ, 1994.

10. Криминальная сексология / И.А. Бабюк, С.И. Табачников, В.В. Седнев, А.А. Зайцев, Г.А. Селезнева. Київ : ПРОФИ-Донетчина; Донецк, 2004.

11. Косенко С.С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Косенко Світлана Сергіївна. Київ, 2004.

12. Мельник К.В. Кримінологічна характеристика та запобігання зґвалтуванням: автореф. роботи на здобуття осв. ступеня «магістр» спеціальність 081 «Право». Миколаїв, 2020. URL: krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1026/1/Мельник%20Каріна%20Василівна.pdf

13. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану: Закон України від 03.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#n7

14. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав: Закон України від 15.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#n6

15. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового

розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n78

16. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України / Апарат Верховної Ради України № 12/1-2022/64711 від 18.04.2022. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1273040

17. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: проєкт Закону України № 7304 від 20.04.2022. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74126

18. Шмигаль обговорив із прокурором МКС Ханом злочини Росії в Україні. 14.04.2022. Інформаційне агентство Interfax – Україна. URL: interfax.com.ua/news /general/824133.html

19. Прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан заявив, що спільно з колегами з України та Європейського Союзу робитиме все можливе для притягнення до відповідальності винних у злочинах Росії на українській території. 14 квітня 2022 року. Брифінг з Генеральною прокуроркою України Іриною Венедіктовою. URL: https://suspilne.media/228779-mi-povinni-zrobiti-vse-sob-nastala-vidpovidalnist-prokuror-mks-pro-rozsliduvanna-zlociniv-rf/

20. Французские жандармы фиксируют военные преступления РФ под Киевом. 14.04.2022. URL: https://hvylya.net/news/250757-francuzskie-zhandarmy-fiksiruyut-voennye-prestupleniya-rf-pod-kievom

21. Бернд Ріґерт, Юрій Шейко Єврокомісар про воєнні злочини в Україні: зараз завдання – збирати докази (єврокомісар з питань юстиції Дідьє Рейндерс в інтерв'ю DW). 12.04.2022. URL: https://www.dw.com/uk/yevrokomisar-pro-voienni-zlochyny-v-ukraini-zaraz-zavdannia-zbyraty-dokazy/a-61450519?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml (постійне посилання https://p.dw.com/p/49q5P).

22. Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: "I have decided to proceed with opening an investigation". 28.02.2022. URL: https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-i-have-decided-proceed-opening

23. Ольга Березюк. Три країни ЄС виділять €2,5 млн Міжнародному кримінальному суду на розслідування воєнних злочинів РФ в Україні. 12.04.2022. URL: gordonua.com/ukr/news/war/tri-krajini-jes-vidiljat-2-5-mln-mizhnarodnomu-kriminalnomu-sudu-na-rozsliduvannja-vijskovih-zlochiniv-rf-v-ukrajini-1604245.html

24. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. у редакції від 27.03.2022. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: zakon2.rada. gov.ua/laws/show/4651-17/page8

25. Шингарьов Д.О. Зарубіжний досвід проведення допиту слідчим суддею на стадії досудового розслідування. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2 (54). С. 221 – 229. URL: journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/428166.pdf

26. Гловюк І. В. Використання методики «Зелена кімната» при збиранні та оцінці фактичних даних: судова практика. Інформаційний бюлетень з проблем діяльності підрозділів Національної поліції. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2022. С. 5 – 12. https://www.academia.edu/76358696/

27. Oksana V. Kaplina, Oksana P. Kuchynska, Oksana M. Krukevych Interrogation of minor and juvenile witnesses in criminal proceedings: current state and prospects for improvement. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Vol. 28, No. 3, 2021. P.268-276. URL: visnyk.kh.ua/uk/article/dopit-malolitnikh-ta-nepovnolitnikh-svidkiv-u-kriminalnomu-provadzhenni-aktualny-stan-ta-perspektivi-udoskonalennya

28. Шепитько В.Ю. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учебник для студентов юридических вузов и факультетов. Харків : ООО «Одиссей», 2001. 528 с.